

АНАЛІЗ ВЫКАРЫСТАННЯ БЕЛАРУСКАЙ ЛАЦІНКІ

Лаўніковіч Д.С.

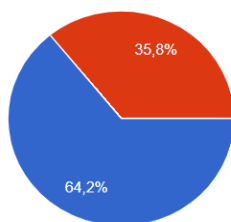
*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь*

Албут А.А. – магістр філ. навук

Сёння маецца практыка запісу ўласных назоўнікаў (антрапонімаў і тапонімаў) лацінкай, зацверджана Інструкцыя па транслітарацыі географічных назваў Рэспублікі Беларусь літарамі лацінскага алфавіта. Дадзенае даследаванне прысвечана разгляду стаўлення да

беларускай лацінкі, аргументаў на карысьць актуальнасці пашырэння выкарыстання такой графічнай сістэмы, а таксама некаторым правілам запісу беларускай мовы лацінкай.

У сучасным свеце практычна кожны чалавек нашага пераважна рускамоўнага грамадства хаця б раз сустракаўся з беларускай лацінкай: чытаў карту метро, атрымліваў у далёкім 2007 г. паведамленне пра баланс на тэлефоне або бачыў у дакуменце транслітарацыю свайго імя. Аднак, калі пацікавіцца ў тых самых людзей, ці ведаюць яны пра асобны тэрмін для такіх літар, то далёка не ўсе дадуць станоўчы адказ – гэта паказала праведзенае апытанне. Сярод апытаных 67 чалавек 58,2% людзей не ведаюць пра існаванне лацінкі, астатнім 41,8% збольшага гэты факт вядомы. 40,1% не здагадваюцца, калі яны маглі б сутыкнуцца з неабходнасцю чытаць лацінкай. 7,5% людзей сустракалі яе на ўроках беларускай мовы і гісторыі, у музеях, праглядаючы старыя дакументы, а астатнія 52,4% сапраўды бачылі толькі ў метро або на тэлефоне шмат гадоў назад. Ніжэ пададзена дыяграма вынікаў апытання, што больш даспадобы: 1-кірыліца, 2-лацінка.

● 1
● 2

Але, нягледзячы на факт неабазнанасці, пасля паведамлення людзям пра лацінку 64,6% лічаць, што варта яе папулярызаваць, таму што існуюць неблагія перспектывы. Таму галоўная мэта гэтага даследавання – разгледзець актуальнасць выкарыстання беларускай лацінкі сёння для запісаў звязных тэкстаў па-беларуску, прыцягнуць увагу да пытання папулярызацыі лацінкі як адной з традыцыйнай для тытульнай мовы графічнай сістэмы.

Малюнак 1 – Вынікі апытання

Гісторыя лацінкі. У пачатку 16 ст. у Беларусі пачалі выкарыстоўваць лацінскія літары для напісання тэкстаў (напрыклад, летапісны звод «Хроніка Быхаўца»). Перыяд фарміравання сучаснай беларускай літаратурнай мовы адзначыўся такімі выданнямі, друкаванымі лацінкай, як «Мужыцкая праўда» К. Каліноўскага, творы Ф. Багушэвіча, газета «Наша Ніва» з паралельнымі кірылічным і лацінічным варыянтамі, п'есы для тэатраў, а таксама шматлікія іншыя тэксты. Для гэтага існавалі некаторыя перадумовы. Па-першае, неабходна было звяртацца да чытачоў, якія былі больш знаёмы з польскай графікай; па-другое, у тыпаграфіях не было кірылічных шрыфтоў, а таксама трэба было перадаваць беларускія словы ў польскамоўных тэкстах. У пачатку 19 ст. лацінку ведала 10% людзей, у той час як кірыліцу – усяго 0,1%, не будзем яшчэ забываць пра 89,9% непісьменных таго перыяду. Да 1860-х гг. уся інтэлігенцыя краю карысталася лацінкай. Да 30-х гг. 20 ст. у Савецкім Саюзе планавалі перайсці на лацінку, нават адаптавалі лацінку для казахскай і кітайскай моў. Ідэя мела сур'ёзную падтрымку У. Леніна, але ў 40-я гг. мінулага стагоддзя ў СССР замацавалася кірылічнае пісьмо [1–3].

У чым актуальнасць лацінкі? Першае, пра што можна падумаць, гэта палягчэнне жыцця замежнікам. Ім нашмат прасцей будзе разбірацца ў нашай мове, чытаць і ўдасканальваць вымаўленне, калі для падачы інфармацыі будзе выкарыстаны лацінскі алфавіт. Відавочна, што іншаземец хоць неяк зразумее E і Y, у той час як пра беларускія Э і Ы можа зусім не мець уяўлення. А пры афіцыйным увядзенні лацініцы, мы зможам распаўсюдзіць веданне фанетыкі беларускай мовы. Другое – працэс глабалізацыі, проста не заўважаныя намі, але неад'емны ад сучаснага жыцця. Калі ўніфікаваць лацініцу, нам жа самім будзе прасцей разумець іншыя мовы, і мы больш не будзем вучыць нязвыклыя сімвалы, пры гэтым зменіцца адно сістэма напісання. Наступны, не менш важны пункт – гэта тое, што з увядзеннем лацінкі на той жа ўзровень, што і кірыліца, мы павысім статус нашай мовы, як гэта ўжо зрабілі Турцыя, Узбекістан, Азербайджан і намагаецца зрабіць Казахстан. Мы станем хоць крыху далей ад стэрэатыпу тоеснасці Беларусі і Расіі, як сясцёр-блізнятак. У нас з'явіцца шанс адстаяць сваю ўнікальнасць, пры гэтым адродзіць беларускую мову і беларускую культуру, бо наяўнасць афіцыйнай лацінкі прастымулюе перачытаць і пераасэнсаваць у тым ліку і створанае нашымі літаратарамі [4]. Такім чынам, наданне афіцыйнага статусу беларускай лацінцы і яе актыўнае выкарыстанне азначае:

- 1) дапамога замежнікам разумець фанетычны лад беларускай мовы;
- 2) спрашчэнне для нас вывучэння іншых моў;
- 3) адраджэнне беларускай мовы, павышэнне яе статусу.

Калі лацінка мае перспектывы, як навучыцца ёй карыстацца? Вывучыўшы некалькі прынцыповых момантаў, абсалютна любы чалавек зможэ з першага разу зможэ чытаць беларускай лацінкай, а крыху патрэніраваўшыся, можна і самому пісаць лацінскімі літарамі. На малюнку 2 паказана табліца, якая дапаможа перайсці з кірыліцы на лацінку.

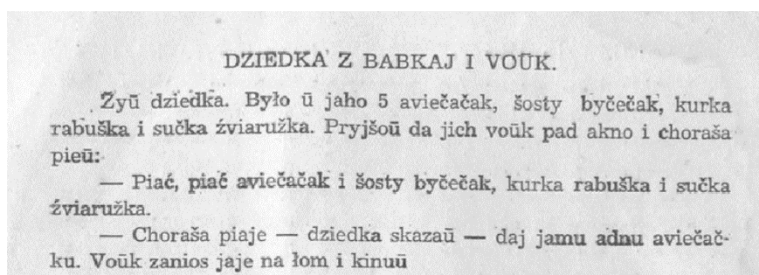
Ёсць некалькі складаных момантаў, з якімі варта разабрацца. Першы – гэта ётавыя галосныя E, Ё, Ю і Я: яны будуць перадацца пасля зычных як Ie, Io, Iu, Ia адпаведна; але запішучца як Je, Jo, Ju и Ja ў пачатку слоў, пасля галосных, Ў або апострафа; як E, O, U і A адпаведна пасля L. Дз і Дж перадаюцца лацінкай як Dz і Dž, а мяккі Дз' – як Dž. Мяккія зычныя З',Н',С' і Ц' запішучца як Ž, Ń, Ś і Č. Х адпавядае Ch, а Г – H. L мы запішам замест мяккага Л' , а Ł – замест цвёрдага Л [5].

Jak pisać białaruskaj łacinkaj

- Zamiest kiryličnych litar pišy łacinskija. Voš hetaja →	Aa	Bb	Cc	Čč	Čč	Dd
- Kiryličnaj X adpaviadaje Ch, kiryličnaj Г — H (ale Г — G)	Ee	Ff	Gg	Hh	Ii	Jj
- Čviorduju Л pišy jak Ł, miakkuju Ў pišy jak U	Kk	Ll	Łł	Mm	Nn	Ńń
- E, Ę, Ю i Я pašla zyčnych pišy jak Ie, Io, Iu, Ia (ale pašla L — E, O, U, A)	Oo	Pp	Rr	Ss	Śś	Šš
- E, Ę, Ю i Я pašla Ŭ, hałosnych i apostrafa — jak Je, Jo, Ju, Ja	Tt	Uu	Ŭŭ	Vv	Yy	Zz
- Pierad miakkimi zyčnymi i ŭ kancy sloŭ pišy miakkija	Žž	Žž				
Ць, Ў, Сь i Зь jak Č, Ń, Ś i Ž	A A	E Э	K К	O О	T Т	Ž Зь
	B Б	F Ф	L Л	P П	U У	Ž Ж
	C Ц	G Г	Ł Л	R Р	Ŭ Ŭ	
	Č Ч	H Г	M М	C С	V В	
	Č Ч	I І	N Н	Ś Сь	Y Ы	
	D Д	J Й	Ń Њ	Š Ш	Z З	

Малюнак 2 – Табліца суадносін кірыліцы і лацінкі [3]

Для прыкладу прывядзём урывак з дзіцячай казкі, якая была надрукавана ў «Леманатары» Я. Станкевіча [6], што навучаў пераходу з лацінкі на кірыліцу (гл. малюнак 3).

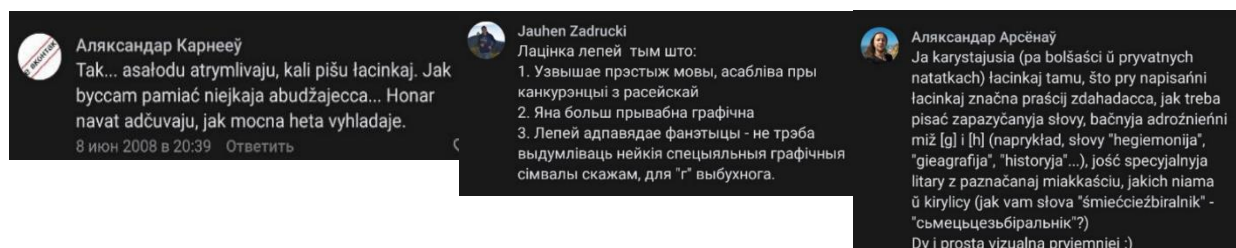
Малюнак 3 – Выразка з Лемантара Яна Станкевіча

Існуе значная колькасць лацінізатараў (канвертары лацінкі): лацінскія раскладкі для Windows, выкладзеныя карыстальнікам Zedlik пад назвай Programmers и Custom [7–9], а таксама для устройстваў на базе Android існуе раскладка AnySoftKeyboard, лацінізатары [10, 11]. Аднак добра разумець, што гэта аўтаматызацыя, якая часта дае збоі ў «перакладзе». Таму варта засвоіць правілы і самому спрабаваць пісаць.

У пацвярджэнне актуальнасці тэмы дадзім слова прыхільнікам беларускай лацінкі. Беларускі пісьменнік У. Арлоў у інтэрв'ю адзначае: «Я б не пагадзіўся, што толькі смс-кі пішуць лацінкай. Паглядзіце на беларускія форумы ў сеціве, і вы ўбачыце там шмат лацінічных каментарыяў. Я думаю, што беларуская лацінка не належыць толькі мінуламу. Паездзіўшы па свеце, я пераканаўся, што ў краінах, якія традыцыйна карыстаюцца кірыліцай, лацініца заўжды прысутнічае ў жыцці грамадства. Калі гаварыць пра Чарнагорыю, дык там лацініца ўжо перамагае кірыліцу. У Сербіі шмат літаратуры выходзіць лацінкай. Я бачыў у гэтых краінах падручнікі, што так і называліся «Вучым лацініцу» і «Я лічу, што беларускую лацінку павінен ведаць кожны адукаваны беларус» [12]. Адзначым, што У. Арлоў выдаў кнігу паэзіі з паралельнымі кірылічнымі і лацінічнымі тэкстамі «Сьвецяцца вокны ды нікога за імі» (2012 г.) і лацінкай зборнік прозы «Patria Aeterna» (2015 г.).

Салідарныя з яго меркаваннем і карыстальнікі сеціва, якія ў дыскусіях на прасторах інтэрнэту выражалі сваё меркаванне наконт лацінізацыі. Вось некаторыя з выказванняў (малюнак 4):

Такім чынам, можна сказаць, што з пашырэннем лацінкі, павысіцца даступнасць інфармацыі і падкрэсліцца самабытнасць Беларусі. Магчыма, для таго, каб меркаванне большасці ўхваліла ўвядзенне ў шырокі ўжытак беларускай лацінкі, спатрэбіцца вялікі аб'ём работы па ліквідацыі прабелаў у ведах пра лацінскі алфавіт і прывядзенне аргументаў, чаму гэта ўсё актуальна і адначасова як гэта стыльна і прыгожа выглядае.

Малюнак 4 – Меркаванні удзельнікаў суполкі УКантакце «BIEŁARUSKAJA ŁACINKA – aghinalnaja supolka»

57-я Научная Конференция Аспирантов, Магистрантов и Студентов БГУИР, Минск, 2021

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. Беларуская мова і мовазнаўства : XIX стагоддзе [Электронны рэсурс] / пад агул. рэд. М.Р. Прыгодзіча. – Мінск БДУ, 2013. – Рэжым доступу: <https://elib.bsu.by/handle/123456789/92174>. – Дата доступу: 10.04.2021.
2. Шакун, Л.М. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы : вучэбны дапаможнік для філалагічных факультэтаў вышэйшых навучальных устаноў / Л.М. Шакун. – 2-е выд., перапрацаванае. – Мінск : Універсітэцкае, 1984. – 318 с.
3. Арсёнаў, А. Як правільна пісаць беларускай лацінкай? [Электронны рэсурс] / А. Арсёнаў. – Рэжым доступу: <https://nn.by/?c=ar&i=147849&lang=bel>. – Дата доступу: 10.04.2021.
4. Десять причин пользоваться белорусской латинкой [Электронны рэсурс] – Рэжым доступу: <https://kyky.org/cult/desyat-prichin-polzovatsya-beloruskoy-latsinkay>. – Дата доступу: 10.04.2021.
5. Гапоненка, І.А. Перадача беларускіх прозвішчаў лацінкай / І.А. Гапоненка // Роднае слова. – 2007. – № 6. – С. 22–25.
6. Stankievič, J. Lemantar pierachodny z łaciny na kirylicu / J. Stankievič. – Miensk : Vudaŋnie biełaruskaje narodnaje samapomačy, 1942. – 16 s.
7. Belarusian (Latin) Programmers Keyboard Layout [Электронны рэсурс] – Рэжым доступу: <https://www.zedlik.com/pragramy/kdbeltp/>. – Дата доступу: 10.04.2021.
8. Belarusian (Latin) (Custom) Keyboard Layout [Электронны рэсурс] – Рэжым доступу: <https://www.zedlik.com/pragramy/kdbelct/>. – Дата доступу: 10.04.2021.
9. Лацінізатар Kir2Lac Анлайн [Электронны рэсурс] – Рэжым доступу: <https://www.zedlik.com/pragramy/kir2lac-online/>. – Дата доступу: 10.04.2021.
10. Lacinka: Belarusian Latin Script Translator [Электронны рэсурс] – Рэжым доступу: <http://www.pravapis.org/latin.asp>. – Дата доступу: 10.04.2021.
11. Лацінізатар [Электронны рэсурс] – Рэжым доступу: <https://baltoslav.eu/lat/index.php?j=by&n=1&mov=by/>. – Дата доступу: 10.04.2021.
12. Арсёнаў, А. Беларуская лацінка: «выпяндрож» ці «павінен ведаць кожны»? [Электронны рэсурс] / А. Арсёнаў. – Рэжым доступу: <https://nn.by/?c=ar&i=150664>. – Дата доступу: 10.04.2021.